

Anu Koivunen:

MONTA NAISEUTTA, MONTA FEMINISMIÄ – Teresa de Lauretis ja feminismin kritiikki

Esseessään ”Semiotics and Experience” vuodelta 1983 Teresa de Lauretis määrittelee feminismin teoreettiseksi ja itsereflektiiviseksi käytännöksi, jonka kautta nainen voi uudelleen mieltää, jäsentää ja määrittää itsensä suhteessa sosiaaliseen kokemukseensa.¹ De Lauretis korostaa, että feministisen teorian erikoisluonne ei ole naisellisuudessa etuoikeutettuna läheisyytenä luontoon, ruumiiseen tai alitajuntaan; se ei myöskään ole historian ulkopuolisessa, naisten yksityisessä ja koskematomassa perinteessä. Hän ei myöskään paikanna feminismiä maskuliinisuuden katkoskohtiin tai palauta sitä fallisen diskurssin tukahdutetun asemaan, vaan korostaa feminismiä sekä itsekriittisenä että yhteiskunta-analyttisenä tietoisuutena.² Teresa de Lauretis painottaa tätä henkilökohtaisen ja poliittisen yhteyttä, joka muodostaa feministisen teorian perustan.³ Samassa esseessään de Lauretis toteaa Catharine MacKinnonia siteeraten, että naisiksi kasvetaan, naiseus muotoutuu, seksuaalisuuden kokemuksen kautta, joten seksuaalisuus ei ole naiselle vain yksityinen tai yhteiskunnallinen vaan myös poliittinen ja tieto-opillinen kysymys.⁴

Turussa toukokuussa 1988 pitämässään esitelmässä ”The Eccentric Subject”⁵ Teresa de Lauretis kehitteli näkemystään feministisestä teoriasta edelleen liittäen siihen nyt attribuutin ”kriittinen”. De Lauretiksen mukaan ensimmäisen vaiheen feminismit pyrkiessään määrittämään, mitä naiseus on, törmäsi naisen ei-olemiseen (*non-being*); nainen nähtiin paradoksaalisesti sekä valtakurssin vankina että sille ulkopuolisena, sen sulkeistamana.⁶ Toisessa vaiheessa feministinen teoria keskittyi käsittelemään juuri naiseuden paradoksia – ja juuttui siihen. Jos henkilökohtainen on poliittista, koska poliittisesta tulee henkilökohtaista subjektin kokemuksen kautta, ovat sekä feminismin tiedon ala että sen metodit suhteessa valtakurssiin saman paradoksaalisen aseman vankeja.⁷

Teresa de Lauretiksen mukaan paradoksin tiedostaminen mahdollistaa uuden, kolmannen vaiheen syntymistä, joka edellyttää sekä uusia lähtökohdita että uusia käsitteitä. De Lauretiksellä nuolähtökohdat ovat siinä erilaisten kulttuuristen vähemmistöjen kritiikissä, jota valtafeminismiä kohtaan on 80-luvulla Yhdysvalloissa esitetty. De Lauretiksen toimittama antologia *Feminist Studies/Critical Studies*⁸ on edustava esimerkki uudesta feminismin sisäisestä keskustelusta, ”feministisestä feminismin kritiikistä”, jossa mm. mustat, latinalaisamerikkalaiset, chicanat, lesbot, juutalaiset jne. ovat kritikoineet valtafeminismiä naiseuden määrittämisestä valkoiseksi, keskiluokkaiseksi ja heteroseksuaaliseksi. Vähemmistökritiikki toi esiin sellaisia valtasuhteita – naisten ja naisryhmien väliset valtarakenteet – joita ei voida analysoida perinteisellä sukupuolieron käsitteellä.

Sekä *Feminist Studies/Critical Studies* -antologiaan kirjoittamassaan esipuheessa että 1987 ilmestyneessä esseekokoelmassaan *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction* Teresa de Lauretis näin kritikoit binaarioppositioihin perustuvaa yksinkertaistavaa ja kaikki muut kuin (biologisen) sukupuolieron kieltävää Nainen/Mies, Luonto/Kulttuuri jne. ajattelua, johon esim. lacanilainen psykoanalyysi ja tähän perustuva feministinen teoria ovat palautettavissa. Kun naiseus määritellään representaationa, kielellisenä tuotteena, positiona miehisten halun mallissa, ei naiseutta koskaan voida analysoida muuta kuin erona, puutteena, poissaolona ja negaationa.⁹

De Lauretiksen mukaan lacanilainen psykoanalyysi palauttaa naiseuden heterogeenisina, todellisina, historiallisina esiintyminä kulttuuriseen Naiseuteen¹⁰ ja yhtälöön ”nainen = Nainen = Äiti” määrittäen siten naisen aina suhteessa mieheen ja redusoiden kaikki erot sukupuolistettuun seksuaalisuuteen. Tällaisessa mallissa on mahdotonta käsitellä ja käsitellä *naisten välisiä tai naisten sisä-*

sää eroja, naisten välisiä suhteita tai valtarakenteita, tai ylipäänsäkään käsitteellistää naista aktiivisena merkitysten tuottajana ja halun subjektina.¹¹ Feministisen teorian keskeinen tehtävä on pohtia naiseuden yhteiskunnallista kokemusta, sosiaalisen sukupuolen (*gender*) kokemusta, joka on niin kompleksinen, ettei de Lauretiksen sanoin ”enä ole paluuta naiiviin biologisiin”.¹²

De Lauretiksellä 80-luvun kritiikissä piilee muutoksen ja kehityksen mahdollisuus: kriittinen feministinen teoria merkitsee myös jatkuvaa itsekritiikkiä, omien lähtökohtien, tavoitteiden ja teorianmuodostuksen kriittistä tarkastelua.¹³ De Lauretis puhuu ”turvallisten asemien hylkäämisestä” ja käyttää käsitettä *self-displacement* kuvaamaan jatkuvaa uudelleenpaikantumisen, uudelleenkäsitteellistämisen ja uudelleenmäärittymisen prosessia, joka on sekä subjektiivista että yhteiskunnallista. Se merkitsee liikettä, aktiivista minän/meidän ja muiden suhteiden uudelleenarvioimista ja arvojen kyseenalaistamista. De Lauretiksen mukaan tällainen ”eksentrinen”, epäkeskinen näkökulma on feminismin elinehto... ei vaihtoehto.¹⁴ Feminismi ei ole yksi ja yhtenäinen, vaan montaja ja sirpaleinen – niin retorisesti, poliittisesti kuin käsitteellisestikin.

Subjekti/identiteetti

Teresa de Lauretiksen lähtökohtana uudelle feministiselle teorialle on käsitys subjektista alati muuttavana, prosessoituvana ja monien, moninaisten – keskenään usein ristiriitaistenkin – erojen suhteen määrittävänä.¹⁵

(-- *the concept of multiple, shifting, and often self-contradictory identity, a subject that is not divided in but rather at odds with language; an identity made up of heterogeneous and heteronomous representations of gender, race and class, and often indeed across languages and cultures* --).¹⁶

De Lauretiksen subjekti muotoutuu heterogeenisesti lukemattomissa risteilevissä, toisiaan sivuavissa diskursseissa (rotu, luokka, sukupuoli, seksuaalinen preferenssi, kieli, kulttuuri, uskonto jne.).¹⁷ Identiteetti on näin suhteellisesti konkreettisesti todellisuudessa määräytyvä positio. Keskeistä de Lauretiksen argumentille on, että subjekti on ’subject’ englanninkielisen sanan kahdessa merkityksessä¹⁸:

1) *subject-ed to* eli erilaisille yhteiskunnallisille diskursseille alistainen/alistettu ja niiden määrittämä

2) *subject* sanan aktiivisessa mielessä: kulttuurin luoja ja kuluttaja, aktiivinen ja päämäärätietoinen toimija, itseään ja toimintaansa määrittävä.

De Lauretiksen määritelmän mukaan subjektilla on aktiivinen rooli diskurskien valinnassa: de Lauretis kirjoittaa identiteetistä ”valinnan” tuloksena ja ”strategiana”.¹⁹ Kokemus on subjektiviteetin perusta, mutta sekään ei ole vakaa, vaan monien, usein keskenään ristiriitaisten tekijöiden muovaama; ulkoisten paineiden ja sisäisen vasta-

rinnan välissä muotoutuva ja alati muuttuva.²⁰ Identiteetti on näin monien, vaihtelevien positioiden *tila*, jonka subjekti maksuu poliittisen tietoisuuden muodossa.

De Lauretis korostaa, että koska subjekti on prosessissa syntyvä tietoisuus, sitä voidaan aina kriittisesti tarkastella historiallisena konstruktiona. Ja se tosiasia, että konstruktion voi nähdä konstruktiona ja että joku näkee, merkitsee että näkemisessä on aina *jotain muuta* läsnä.³¹ Ja se jokin muu on de Lauretiksellä kokemus. On aina jotain kokemusellista, jota ei vielä ole juuri tässä hetkessä representoitu; sen voivat marginaaliryhmät hyödyntää positiossaan – olla samanaikaisesti *sekä sisällä että ulkona ja nähdä siten enemmän*. De Lauretiksen käsitteellistämä feministinen subjekti on sekä ideologian sisällä että sen ulkopuolella – ”uudelleenpaikantuminen” merkitsee juuri enemmän näkemistä ja uusin silmin näkemistä, oman positioin kriittistä arviointia.

Sukupuoli/seksuaalisuus/identiteetti

De Lauretis lähtee tarkastelemaan feminismin keskeisiä käsitteitä *sukupuoli* ja *seksuaalisuus* sekä sitä, miten naisten sukupuolinen, sosiaalinen identiteetti muotoutuu. Lauretis esittää neljä perusväittämää, joita hän käsittelee ja kehittää.³² Hän päätyy seuraaviin muotoiluihin:

¹ Sosiaalinen sukupuoli on representaatio (ta).

² Sosiaalisen sukupuolen representoiminen on sen konstruointi/konstruktio.

³ Sosiaalisen sukupuolen konstruktiota tapahtuu sen representaation kautta. Se on sekä representaation ja itseilmaisun (*self-representation*) prosessi että niiden tulos ja tuote.

⁴ Sosiaalisen sukupuolen konstruktiota vaikuttaa myös sen dekonstruktiota. Sillä sosiaalinen sukupuoli, niinkuin todellisuus, ei ole vain representaation vaikutusta vaan myös sen ylittävää: sitä joka sulkeistuu diskurssin ulkopuolelle, sitä joka ei ole esitettävissä.

Teresa de Lauretis korostaa biologisen sukupuolen (*sex*) ja sosiaalisen sukupuolen (*gender*) eroa. ’Gender’ on ero, eikä oppositio, toteaa de Lauretis perusväittämässään. Se on positio kulttuurisessa järjestelmässä ja siten relatiivisesti määräytyvä. Sen sijaan ’sex’ on biologisesti määräytyvä. Kategoriat eivät ole erillisiä kuin puhtaan teoreettisesti, mutta ne ovat sukupuolisen identiteetin kaksi osatekijää eivätkä siten toisiaan kattavia. Sukupuoli-identiteetti on siis toisaalta *a priorisesti*, biologisesti, määräytyvä ja toisaalta sosiaalinen konventio.

Ensimmäisessä ja toisessa perusväittämässään de Lauretis korostaa että tietynä historiallisena ajankohtana (sukupuoli)identiteetti on konventioihin perustuva sosiaalinen konstruktiota. Eli me emme synny vaan me tulemme, kasvamme naisiksi. Termi ’sosiaalinen sukupuoli’ representoi näin suhdetta, kuulumista luokkaan, ryhmään ja kate-

goriaan. Sosiaalinen sukupuoli positioidi yksilön luokkaan ja siten suhteeseen muihin luokkiin.³³

Toisaalta, kuten kolmas ja neljäs väittämä ilmaisevat, sukupuolinen identiteetti on myös itseilmaisun tulosta, autenttisen, henkilökohtaisen kokemuksen synnyttämää. Kokemuksen käsitteen kautta de Lauretis pyrkii yhdistämään biologisen ja yhteiskunnallisen aspektin – subjektin kokemuksen kautta yhteiskunnallisesta tulee subjektiivista. Mieltäessään itsensä tiettyyn sukupuolikategoriaan yksilö implisiittisesti omaksuu ko. merkityskokonaisuuden. Neljäs väittämä koskee suhdetta sosiaalisen sukupuolen kuviin ja esityksiin; de Lauretis mukaan on aina jotain ruumillista tai esikielellistä, jokin kokemuksen ulottuvuus jota ei ole käsitteellistetty ja joka ei siten ole esitettävissä. Koska naiseuden käsitteen dekonstruoiminen vaikuttaa mm. sen uudelleenmäärittämiseen, de Lauretis perustellusti kysyy kenen intressit ohjaavat tuota prosesia – juuri tähän perustuu hänen kriittinen suhtautumisensa ns. miesfeministeihin ja etenkin feministikritiikkiä akateemisissa ympyröissä harrastaviin ja mestaroiiviin miestutkijoihin.³⁴

*Identity is not the goal but rather the point of departure of the process of self-consciousness, a process by which one begins to know that and how personal is political, that and how the subject is specifically and materially en-gendered in its social conditions and possibilities of existence.*²¹

Näin de Lauretis muotoilee käsityksen identiteetistä sekä henkilökohtaisena että poliittisena strategiana, sekä hengissäpysymisen että vastarinnan strategiana. Identiteetti on ikään kuin kriittisen tiedon ja toiminnan muoto.²² *Feminist Studies/Critical Studies* -antologiassa on mukana **Chandra Mohanty** ja **Biddy Martinin** analyysi **Minnie Bruce Prattin** omaelämäkerrallisesta kirjoituksesta ”Identity: Skin Blood Heart”. Mohanty ja Martin määrittelevät identiteetin etsimisen ”minän uudelleenkirjoittamiseksi” suhteessa vaihtuviin ihmissuhteisiin ja yhteiskunnallisiin konteksteihin.²³ Mohanty ja Martin suhteuttavat identiteetin ’kodin’ metaforiseen käsitteeseen; heidän mukaansa Prattin henkilöhistoria, sarja diskursiivisia uudelleenpaikantumisia, osoittaa että mikään ’koti’ ei riitä tyydyttämään kaikkia yksilön minuuden osatekijöitä. Mohanty ja Martin viittaavat tässä näkemukseen feminismistä homogeenisena yhteisönä. Kodin käsittäminen samuuden tyysijaksi merkitsee aina positiivisten erojen tukahduttamista ja kieltämistä. Kuitenkaan yhteisö, siten kuin identiteettikään, ei ole stabiili vaan jatkuvan ”työn, taistelun ja tulkinnan” tulos.²⁴

*For if identity and community are not the product of essential connections, neither they are merely the product of political urgency or necessity. For Pratt, they are a constant recontextualizing of the relationship between personal/group history and political priorities.*²⁵

Foucault'n valta

De Lauretiksen lähtökohtana on **Michel Foucault'n** näkemys vallasta relaationa, jossa valtakurssin aina synnyttää vastadiskurssin alueen implikoiden näin vastarinnan paikan määrittysten ja kategorioiden kautta.²⁶ Foucault'n keskeinen argumentti on *diskurssin, vallan ja tiedon yhteys*: kaikkiin hallitsemissuhteisiin sisältyy, ne edellyttävät, niitä vastaavan tiedon alan.²⁷ Käsitteet, määritelmät, se mitä tutkitaan ja mitä rajataan tutkimuksen ulkopuolelle määräytyvät valtasuhteiden kautta. Valta ei ole absoluuttista vaan suhteellista; valtasuhteet eivät ole suoria ja yksisuuntaisia (esim. siten kuin valtafeminismi on käsittänyt sortajien ja sorrettujen suhteen), vaan pikemminkin yhteisö on moninaisten ja monenlaisten valtasuhteiden verkko.

Foucault'lle valta siis on apparaatti jonka kautta tuotetaan tieto, arvot, merkitykset jne., mutta hänellä ei ole teoriaa siitä miten tieto, arvot, merkitykset jne. *muuttuvat* tai miten ihmiset *valitsevat* erilaisten samanaikaisten diskurssien välillä. Teresa de Lauretiksen mukaan valinnat diskursiivisten positioiden välillä tehdään sen suhteellisen vallan perusteella, jonka tietty positio lupaa (muttei välttämättä tyydytä).²⁸ Ajatuksen vallasta yksilöiden motivoitumista ohjaavana tekijänä de Lauretis on saanut **Wendy Hollwaylta**, joka on pohtinut naisten erilaisia valintoja seksuaalisen ja sukupuolisen identiteetin suhteen. Hollwayn tapa käsittää valta toiminnan mahdollisuutena (”agency rather than choice”) selittää myös sukupuolen ja muiden sosiaalisten erojen (rotu, luokka, ikä jne.) välisiä yhteyksiä ja vaikutusta diskursiivisten positioiden valintaan.

Louis Althusserin määritelmän mukaisesti ideologia ilmentää yksilöiden kuviteltua suhdetta olemassaolonsa todellisiin edellytyksiin; ideologiaa ei ole olemassa muutoin kuin konkreettisia subjekteja varten eikä ideologian tehtävä ole mahdollinen kuin subjektin ja sen toiminnan välityksellä.²⁹ Althusserille ideologia on totaliteetti eikä siitä ole ulospääsyä. Ideologian ulkopuolella on vain tiede, mutta de Lauretiksen mukaan juuri Althusserin ideologiateoria, tieto ideologiasta, on sokea omalle sukupuoli-ideologialleen. Samasta syystä de Lauretis kritikoit Michel Foucault'ta ja toteaa, että sukupuolisuuden sulkeistaminen vallan problematiikasta tai seksuaalisuuden teoriasta merkitsee naisen alistamisen syiden kieltämistä ja palvelusta – ei tietoisista, muttei ehkä ihan sattumanvaraistakaan – mieskeskeiselle subjektikäsitteelle.³⁰

Seksismi/heteroseksismi

De Lauretis viittaa **Monique Wittigin** käsitettä ”*the straight mind*”³⁵ lainaten erilaisissa – usein myös feministisissä – diskursseissa havaittavana heteroseksismin ja siten näkemukseen vallasta ei yksinomaan positiivisena (toisin kuin esim. Foucault, joka näkee siis vallan positiivisena). Wittigin mukaan naisuus on fallokraattisen ajattelun tuloksena syntynyt supermyytti, joka liittyy sarjaan avainkä-

sitteitä (nainen, mies, ero/erilainen, historia, kulttuuri, todellinen etc.), joilla pyritään säätämään yksilöiden ja yhteisöjen olemassaoloa ja suhteita kaikkina aikoina kaikkialla maailmassa. Wittigin mukaan tätä universaaliala logiikkaa leimaa heteroseksismi: vaikka kaikki muu määriteltäisiin kulttuuriksi, naisen ja miehen välinen suhde rajataan aina luontoon kuuluvaksi. Se suhde on normi, josta poikkeamat määritellään: "Joko olet hetero tai sitten et ole olemassa", Wittig tiivistää.³⁶

(--)*discourses of heterosexuality oppress us in the sense that they prevent us from speaking unless we speak in their terms.*³⁷

Valta on aina myös tukahduttavaa ja se merkitsee aina myös sortoa ja sulkeistamista, mitä de Lauretis korostaa suhteessa teoreettisiin keskusteluihin ja tieteelliseen toimintaan. Esimerkkinä feministisen keskustelun rajauksista käy **Susan Rubin Suleimanin** toimittama antologia *The Female Body in Western Culture*³⁸, jota Teresa de Lauretis kritikoit³⁹ juuri heteroseksismistä, pitäytymisestä "valkoiseen, keskiluokkaiseen, heteroseksuaaliseen" diskurssiin. De Lauretis lähilukee mm. **Julia Kristevan** artikkelia "Stabat Mater" ja analysoi sen implikoimaa äitikulttia.

Luce Irigarayta lainaten de Lauretis kirjoittaa, että on vain yksi sukupuoli – ei kahta; on vain yksi seksuaalinen käytäntö ja vain yksi tapa representoida sitä. Irigarayn termi *hom(m)osexualité* tarkoittaa de Lauretiksen tulkinnan mukaan totaalista "toisen" sukupuolen, naisen, kieltämistä, merkityksettömänä pitämistä.⁴⁰ Esseessään "Sexual Indifference and Lesbian Representation" Teresa de Lauretis tarkasteleekin useiden lesbokirjailijoiden ja -elokuvaohjaajien, esimerkiksi **Radcliffe Hallin**, **Djuna Barnesin**, **Audre Lordenin**, **Monique Wittigin** ja **Sheila McLaughlinin**, suhdetta sukupuolisuuteen ja erityisesti sukupuolistettuun seksuaalisuuteen. De Lauretis hahmottaa niitä strategioita, joilla ko. taiteilijat ovat työstäneet sukupuolisuuden ideaa, todellisuutta jossa nais(ell)inen määritellään vain miehisten mallien sisällä. Hänen mukaansa he ovat karrikoidmalla, kärjistämällä, sukupuolisuuden kieltämällä, allegorian, camp-ironian tai mystisoinnin keinoin pyrkineet laajentamaan sukupuolisuuden määritelmää; irrottautumaan sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden liitosta ja kääntämään "sosioseksuaalisen merkityksettömyyden" merkityksellisyudeksi.⁴¹

Elokuva sukupuoliteknologiana

Teresa de Lauretis haluaa määritellä naiselokuvan *feministisen yhteiskunnallisen näkemyksen tuottamiseksi*. Hän haluaa kääntää huomion ohjaajasta, katseesta ja tekstistä merkitysten lähteenä ja määrittäjänä elokuvaan "as social technology". De Lauretis painottaa elokuvan suhdetta ja vaikutusta muihin kulttuurisiin representaatioihin sekä elokuvan mahdollisuuksia tuottaa näkemyksiä ja vastanäkemyksiä – elokuvan mahdollisuuksia vaikuttaa. De Lauretiksen mukaan naiselokuvan tehtävänä ei ole enää mieskeskeisen näkemistävän tuhoa-

minen tämän mustia aukkoja ja puutteita täyttämällä: nyt on haasteena *toisenlaisen näkemistävän tuottaminen*, toisenlaisten katseen kohteiden ja katseen subjektien konstruointi, toisenlaisen sosiaalisen subjektin esittämisehtojen muotoileminen.⁴²

Michel Foucault'n käsitettä "*technology of sex*" soveltaen Teresa de Lauretis toteaa, että elokuva on myös yksi *sukupuoliteknologia* muiden joukossa: se markkinoi ja tuottaa, konstruoi, käsityksiä sukupuolesta.⁴³ Ajatus liittyy jo aiemmin esitettyihin näkemyksiin elokuvallisesta *apparaatista*⁴⁴ ja nostaa keskeiseksi *katsojasubjektin* käsitteen. De Lauretis huomauttaa että 70-luvun alussa feministinen elokuvateoria täysin riippumatta Foucault'sta analysoi valtaelokuvien tapaa kuvata naista, määrittää naiseutta, ja pohti tämän ideologian ja filosofian taustaa.

Elokuvateoreetikot ovat pyrkineet myös teoretoimaan, miten tietyn "sukupuoliteknologian" (esim. elokuvan) arvot ja merkitykset sisäistetään. Elokuvallisen apparaatin ja yksilöllisen katsojan kohtaamista – sitä miten elokuva puhuttelee katsojaa, miten katsoja kokee elokuvan – on yleensä käsitteellistetty Althusserin ideologiateorian ja toisaalta lacanilaisen subjektikäsitteen mallissa. Tuosta mallista Teresa de Lauretis haki ulospääsystä jo *Alice Doesn't* -teoksen esseissä; uusimmissa kirjoituksissaan hänen lähtökohtanaan on uudenlainen näkemys sosiaalisesta subjektista. De Lauretiksen näkemys naiskatsojien suhteesta toisaalta valtaelokuvaan ja toisaalta feministiseen elokuvaan perustuu hänen näkemykseensä naisten subjektiviteetin kannalta perustavasta ristiriidan – samaan aikaan ideologian sisällä ja sen ulkopuolella olemisen – kokemuksesta.

Feministinen elokuva ei ole de Lauretiksellä kategoria tai lajityyppi vaan *projekti*, joka pyrkii paitsi määrittelemään ja artikuloimaan naisen kaksoiskokemusta ("drawing 'the Real' into the film's texture") myös uudelleenlukemaan ja uudelleentulkitsemaan kulttuurisia tekstejä ja kuvia.⁴⁵ Kuten Teresa de Lauretis *Lähikuva*-haastattelussa toteaa, ei ole olemassa elokuvaa jolla olisi sama feministinen sanoma kaikille; hänen lähtökohtanaan ajatukselle feministisen elokuvan projektiluonteesta on siis katsomiskokemuksen historiallisuus ja kontekstisidonnaisuus. Hänen pyrkimyksensä onkin määritellä katsojan suhde elokuvaan kokemukseen, ei epähistoriallisten psyykkisten lakien, perusteella. De Lauretiksen esimerkkinä on **Lizzie Bordenin** vuonna 1983 valmistunut elokuva *Born In Flames*, jonka kerronnallista rakennetta, kerronnan monia tasoja ja tyyliä, de Lauretis selittää Bordenin pyrkimyksellä rakentaa katsojalle *tila*.

*Borden's avowed intent to make the spectator a locus ("a repository") of different points of view and discursive configurations (--) suggests to me that the concept of a heterogeneity of the audience also entails a heterogeneity of, or in, the individual spectator.*⁴⁶ Elokuvassa on erilaisia diskursseja, jotka puhuttelevat eri katsojia eri tavalla; toisaalta, elokuvassa

on tilaa katsojalle kirjoittaa oma kokemuksensa, työstää ja prosessoida ajatuksiaan. Elokuvallinen tila ei ole vain tarinalla (*onscreen/offscreen*) vaan elokuvatekstissä on eräänlainen mahdollisten merkitysten horisontti.

But beyond that, the film's space is also a critical space of analysis, a horizon of possible meanings which includes or extends to spectator ("extends beyond fiction") (--).⁴⁷

De Lauretiks katsoja ei ole psyykkisten mekaniemien orja vaan suhde elokuvaan on aktiivinen. Sukupuoliteknologian mallissa de Lauretiks mukaan esim. *Born in Flames* eroaa merkittäväällä tavalla valtaelokuvasta: se ei pyri positioimaan katsojaa, naista, tai puhuttelemaan historiattomasti, universaalisti vaan tarjoaa *mahdollisuuden*. Se ottaa huomioon että kulttuurinen naiseus ja todelliset naiskatsojat ovat eri asioita – näin se pyrkii dekonstruoimaan naiseutta määrittäviä diskursseja ja ottamaan huomioon subjektiviteetin heterogeenisyyden.

*These films do not put me in the place of the female spectator, do not assign me a role, a self-image, a positionality in language or desire. Instead, they make a place for what I will call me, knowing that I don't know it, and give "me" space to try to know, to see, to understand. Put another way, by addressing me as a woman, they do not bind me or appoint me as a Woman.*⁴⁸

Teresa de Lauretis korostaa että myös elokuvan ja katsojien välille voi jäädä tilaa, sillä elokuvan monitasoinen puhuttelu ei välttämättä kohtaa kaikkia katsojia. Ratkaisevaa on katsojan kyky liikua elokuvan puhuttelun ”tilassa”; hänen kykyään taas määrittää kontekstisidonnaisuus. Esimerkiksi kulttuuristen tekstien vastakarvaanlukemisen teho perustuu niiden aiempaan tuntemukseen; tästä esimerkkinä käyvät monet ns. feministiset teoriaelokuvat, kuten **Sally Potterin** *Gold-Diggers* tai **Laura Mulveyn** ja **Peter Wollenin** *Riddles of the Sphinx*.

*There is no one-to-one match between the film's discursive heterogeneity and discursive boundaries of any one spectator. We are both invited in and held at a distance, addressed intermittently and only insofar as we are able to occupy the position of addressee.*⁴⁹

De Lauretiks lähtökohtana esseessään ”Rethinking Women's Cinema. Aesthetics and Feminist Theory” on **Silvia Bovenschenin** essee ”Is there a Feminine Aesthetic?”⁵⁰ Juuri Bovenschen on käyttänyt termiä ”esiesteettinen tila” kuvaamaan naisten taidemaailmaa. Bovenschenin mukaan naisten esteettinen toiminta on häivytetty heidän jokapäiväiseen rutiiniinsa (kotityöt, käsitö) ja määritetty yksityiseksi etabloituneen taitteen ollessa julkista ja sosiaalista. Esiesteettisessä tilassa kriteerinä on käyttöarvo, taidemaailmassa vaihtoarvo.⁵¹ De Lauretis käyttää termiä esiesteettinen viittamaan elokuvaan kuten *Born in Flames* ja **Chantal Akermanin** *Jeanne Dielman* (1975), joissa hänen mukaansa kokemuksen tunnistaminen mahdollistaa naiskatsojien mielihyvän.

Paitsi kulttuurista poleemisuuutta Teresa de Lauretis tähdentää juuri elokuvalaisen mielihyvän merkitystä. Hän palauttaa mielihyvän paitsi kokemukselliseen, myös kerronnallisuuteen: hänen mukaansa kerrontaa ja kerronnallisuutta on käytettävä hyväksi ”with a vengeance”. De Lauretis viittaa klassiseen Hollywood-elokuvan perinteesen ja toteaa, että feministisen elokuvan projektiin kuuluu työskenteleminen

(--) with and against the narrative (--) to represent the duplicity of the oedipal scenario itself and the specific contradiction of the female subject in it (--).⁵²

Kysymykseen ”Is there a feminine aesthetic?” **Audre Lordea** mukailleen hän toteaa, että vastaaminen kysymykseen onko olemassa spesifiä naiselokuvan kieltä merkitsee jäämistä vangiksi isännän taloon (”remain caught in the master's house”), tietyn taiteen, elokuvan ja kulttuurin määritelmän hyväksymistä. De Lauretiks mukaan keskeistä on estetiikan käsitteen uudelleenmäärittely... De Lauretis itseironisesti pohtiikin käyttäkö jälleen yhtä uutta de-alkuista termiä – ”de-estetiikka”!⁵³

Esimerkiksi **Jeanne Dielmanin** esteettistä ei de Lauretiks mukaan ole kuvien kauneus, rajausten tasapainoisuus, vastakuvien poissaolo tai still-kuvien muodostama looginen tarinalla ja jatkumo, vaan se että ”juuri naisen toiminta, eleet, keho ja katse määrittävät sen mitä näemme, havainnon, ajan ja rytmin, katsojan merkityshorisontin”. Kerronnallinen jännite ei rakennu ns. merkityksellisten tapahtumien odottamiselle, vaan elokuva konstruoi kuvan naisen kokemuksesta, kehosta, havainnosta, tapahtumista, suhteista, hiljaisuuksista, jotka ovat ”välittömästi ja vastaansanomattomasti tosia”.⁵⁴

(--) to render presence in the feeling of a gesture, to convey the sense of an experience that is subjective yet socially coded (and therefore recognizable), and to do so formally, working through her conceptual (one could say theoretical) knowledge of film form (--).⁵⁵

* * *

Feministisen elokuvan – aivan kuten teoriankin – projekti edellyttää siis naiseuden käsitteen de- ja rekonstruktioita; se edellyttää uusien kuvien luomista ja uusien yhteisöllisten muotojen kehittämistä. De Lauretis korostaa että feministisen teorian ja käytännön ristiriita ei ole ylitsepääsemätön este vaan voima ja heterogeenisyyden tuottaja. **Adrian Richin** termi *re-vision* merkitsee näkemistä uudella tavalla, eron uudelleenmäärittämistä, ja siten mahdollisuutta radikaaleihin muutoksiin. Feministisen elokuvan ja teorian projekti tähtää katsojan ja lukijan puhuttelemiseen naisena – ei Naisena.

Viitteet:

1. *Alice Doesn't. Feminism, Semiotics, Cinema.* Macmillan: London & Basingstoke 1984, 186.
2. *Ibid.*, 185–186.

3. De Lauretis viittaa tässä ns. tiedostamisryhmiin (consciousness raising groups), jotka perustuvat juuri naisten omien kokemusten analysoimiseen ja kokemusten keskinäiseen vertailuun – yhteiskunnallisen todellisuuden kriittiseen tarkasteluun. Tällaisten tiedostamisryhmien kulta-aikaa oli 70-luku, mutta niiden traditio on esim. Italiassa ollut vahva vielä 80-luvulla.
4. "Semiotics and Experience", 184.
5. Esitelmä on julkaistu teoksessa *Vanhasta uuteen: kynnys vai kuilu? Tekstien välisestä yhteydestä/Texts on Intertextuality*: Toim. **Pirjo Ahokas** ja **Veijo Hietala**. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos: Sarja A, N:o 16, 1988.
6. De Lauretis käyttää teksteissään käsitteitä 'Nainen' ja 'naiset' viittaamaan toisaalta kulttuuriestetiikseen konstruoituun käsitykseen naiseudesta miehisenä, luontona, äitiytenä, miehen halun kenttänä ja vaihdon kohteena/sen merkinä (=Woman), toisaalta naisiin todellisina historiallisina olentoina (=women). Vrt. *Alice Doesn't*, "Introduction", 5-6.
7. "The Eccentric Subject", 34.
8. Indiana University Press: Bloomington 1986.
9. "The Technology of Gender", teoksessa *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction*. Indiana University Press: Bloomington 1987, 19-20.
10. "Nature, Mother, Mystery, Evil Incarnate, Object of (Masculine) Desire and Knowledge, Proper Womanhood, Femininity etc.", *Ibid.*, 9.
11. *Ibid.*, 20.
12. "(--)" from that personal, intimate, analytical, and political knowledge of the pervasiveness of gender, there is no going back to the innocence of 'biology'.", *Ibid.*, 20.
13. "The Eccentric Subject", 43-44.
14. *Ibid.*, 43-44.
15. *Feminist Studies/Critical Studies*, "Issues, terms, and Contexts", 9.
16. *Ibid.*, 9.
17. De Lauretis korostaa että erilaiset minuutta määrittävät diskurssit eivät ole paralleelisia vaan "(--)" the systems of oppression are interlocking and mutually determining", "The Eccentric Subject", 39.
18. *Ibid.*, 10.
19. "(--)" an identity that one decides to reclaim from a history of multiple assimilations, and that one insists on as a strategy "(--)", *Ibid.*, 10.
20. *Vanhasta uuteen: kynnys vai kuilu?*, 42.
21. *Ibid.*, 9. (lihavointi minun).
22. *Ibid.*, 9.
23. **Biddy Martin** and **Chandra Talpade Mohanty**, "Feminist Politics: What's Home Got to Do with It?" teoksessa *Feminist Studies/Critical Studies*, 210.
24. *Ibid.*, 210.
25. *Ibid.*, 210.
26. **Michel Foucault**, "The Subject and Power" teoksessa *Art After Modernism. Rethinking Representation*, Ed. **Brian Wallis**. The New Museum of Contemporary Art: New York & David R. Godine, Inc.: Boston 1984, 431.
27. *Ibid.*, 425-426.
28. "The Technology of Gender", 15-17.
29. "Ideologia ja ideologiset valtiokoneistot" -essee teoksessa **Louis Althusser**, *Ideologiset valtiokoneistot*. Osuuskunta Vastapaino: Jyväskylä 1984, 118-126.
30. "Technology of Gender", 15.
31. *Ibid.*, 8.
32. *Ibid.*, 1-30.
33. *Ibid.*, 4.
34. Ks. Teresa de Lauretiksen haastattelu tässä samassa *Lähikuvan* numerossa. De Lauretis myös viittaa "The Technology of Gender", 21-23) **Tania Modleskin Jonathan Culleria** kohtaan esittämään kritiikkiin: Culler redusoi naislukijat *hypoteeseiksi*, mahdollisiksi kielellisiksi positioiksi – kaikille avoimiksi. Modleskin mukaan on keskityttävä *todellisiin* naislukijoihin hypoteettisten sijaan. Ks. Tania Modleski, "Feminism and the Power of Interpretation: Some Critical Readings", teoksessa *Feminist Studies/Critical Studies*.
35. **Monique Wittig**, "The Straight Mind", *Feminist Issues*, no. 1 (Summer 1980), 105. Käsitteellään Wittig viittaa **Claude Levi-Straussin** käsitteeseen "the savage mind"; **Adrienne Richin** vastaava termi on "compulsory heterosexuality".
36. *Ibid.*, 107.
37. *Ibid.*, 107.
38. *The Female Body in Western Culture. Contemporary Perspectives*. Ed. **Susan Rubin Suleiman**. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts 1986.
39. Teresa de Lauretis, "The Female Body and Heterosexual Presumption", *Semiotica*, 67 (no 3-4/1987), 259-279.
40. Teresa de Lauretis, "Sexual Indifference and Lesbian Respresentation", *Theatre Journal*, Vol 40 No 2 (May 1988), 155-156.
41. *Ibid.*, 159.
42. "Rethinking Women's Cinema. Aesthetics and Feminist Theory" teoksessa *Technologies of Gender*, 135.
43. "The Technology of Gender", 13.
44. Ks. *The Cinematic Apparatus*. Eds. **Teresa de Lauretis** ja **Stephen Heath**. Macmillan: London 1980.
45. "Strategies of Coherence: Narrative Cinema, Feminist Poetics, and Yvonne Rainer", teoksessa *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film, and Fiction*. 115.
46. "Rethinking Women's Cinema. Aesthetics and Feminist Theory", 142.
47. *Ibid.*, 133.
48. *Ibid.*, 142.
49. *Ibid.*, 143.
50. **Silvia Bovenschen** "Is There a Feminine Aesthetic?" teoksessa *Feminist Aesthetics*. Ed. **Gisela Ecker**. The Women's Press: London 1985, 45-46.
51. *Ibid.*, 45-46.
52. "Strategies of Coherence", 108.
53. "Rethinking Women's Cinema. Aesthetics and Feminist Theory", 146.
54. *Ibid.*, 131.
55. *Ibid.*, 132.